

Wpływ warunków naturalnych, kulturowych i rekreacyjnych na intensywność ruchu turystycznego w Pieninach²

Abstrakt

Pieniny, jeden z najpiękniejszych zakątków Polski, jest od wielu lat regionem bardzo popularnym wśród turystów. Turystów przyciągają piękne krajobrazy, wspaniały mikroklimat, Dunajec i spływ rzeką, pięknie położone miejscowości górskie. Wypoczynek w Pieninach wiąże się najczęściej z aktywnym spędzaniem czasu. Wczasowiczom proponuje się wycieczki piesze i rowerowe, jazdę konną, wycieczki łodziami, możliwości uprawiania narciarstwa biegowego. Coraz więcej osób uprawia też paragliding, czyli loty na spadłotach i lotniach i wreszcie spływ tratwami. W celu zbadania czynników, które kształtują ruch turystyczny w Pieninach oraz, z czym turyści mogą się tu spotkać i z czym spotykają się mieszkańcy, którzy przyjmują turystów, przeprowadzono w 2004 r. badania ankietowe, wzbogacone wywiadem środowiskowym.

Wstęp

Pieniny należą do najbardziej popularnych i najchętniej odwiedzanych przez krajowych turystów, regionów Polski. Dla większości

---

¹ Szkoła Wyższa Przymierza Rodzin w Warszawie, ul. Grzegorzewskiej 10, 02-776 Warszawa

² Fragment pracy licencjackiej wykonanej pod kierunkiem prof. UW dr hab. Mirosławy Czerny.

Polaków Pieniny kojarzą się ze spływem Dunajcem i wspaniałymi widokami rozciągającymi się po obu brzegach rzeki. Ta niewielka grupa górską, która w granicach Polski rozciąga się między Kotliną Nowotarską a Pogórzem Spiskim ma około 100 km², a ich szerokość waha się od 2 km do 6 km (Kondracki 1988). W granicach Polski dzieli się Pieniny, pod względem cech występujących tu form rzeźby, na dwie części (Lencewicz, Kondracki 1964). Część pierwsza to odcinek Pienin, który rozciąga się od Czarnego Dunajca po Białkę. W tym miejscu skałki tworzą niewielkie, izolowane wzniesienia. Druga część, wyraźnie zaznaczona w krajobrazie to wschodnia część Pienin, która rozciąga się od Białki do Szczawnicy i Szachtową (Lencewicz, Kondracki, 1964). To w tej części Dunajec tworzy dwa przełomy, które dzielą tę część z kolei na dalsze trzy wyraźne człony: grzbiet Braniśka-Hombarku, Pieniny Właściwe i Małe Pieniny (Kondracki, 2001).

O rzeźbie Pienin zdecydowała ich przeszłość geologiczna i to ona jest odpowiedzialna za niespotykane formy i wyjątkowy urok tego miejsca. Dominują tu skały osadowe jurajskie i kredowe. Występują tu więc głównie wapienie, które budują najwyższe szczyty i wąwozy (Alexandrowicz, 1989). Odsłonięcia i rozcięcia skał węglanowych stworzyło warunki do rozwoju form krasowych (Warszyńska, 1995; Birkenmajer, 1979). Ze względu jednak na trudniej rozpuszczalne skały, skomplikowaną budowę geologiczną oraz pokrycie szczelin zwietrzeliną i roślinnością różne formy krasowe rzeźby są słabo rozwinięte. Niemniej jednak występują tu jaskinie krasowe, które stanowią również atrakcję turystyczną.

Najbardziej skalista część Pienin - Masyw Trzech Koron jest obszarem silnie rozczłonkowanym i najeżonym skalnymi iglicami, pełnym urwisk. Stoki są tu bardzo strome. Wysokość względna między doliną Dunajca a Trzema Koronami przekracza 500 m. Natomiast wysokość poszczególnych szczytów w Małych Pieninach jest bardziej zróżnicowana, a ich zbocza są silnie nachylone. Całe Pieniny zaliczane są do gór niskich. A ich wyspowy charakter wynika z licznych pojedynczych skałek ograniczonych skalnymi ścianami (Warszyńska, 1995).

Dzięki otoczeniu przez wyższe wzniesienia Beskidów i Tatr klimat Pienin jest stosunkowo łagodny (Wróbel, 2002). Mówi się o nich jako o zaciszu podgórskim. Urozmaicona rzeźba sprawia, że zbocza południowe są silniej nasłonecznione i mniej narażone na wiatr w porówna-

niu ze stokami północnymi (Wróbel, 2002). W lipcu średnia temperatura powietrza wynosi 18,2°C a grudniu -6,3°C. Pokrywa śnieżna jest tu nietrwała, a ze względu na rzeźbę terenu góry nie nadają się do uprawiania sportów zimowych. Zimą w dolinach rzek zalegają niskie warstwy chmur (fot.1), tworząc „morza mgieł“ (Wróbel, 2002).

Turystów przyciągają przede wszystkim krajobrazy Pienin oraz przełom Dunajca. Ale chętnie odwiedzają również Wysokie Skałki, Sokolicę i Trzy Korony, wąwóz Homole i wąwóz Sopczański, Cisową Skałę, Zielone Skałki, przełom Białki.

Fot. 1. Mgły zalegające nad Dunajcem (www.niedzi-ca.com.pl/galeria_nowa_menu.htm)

Flora i fauna Pienin

Zainteresowanie florą Pienin datuje się od końca XVIII w., kiedy to wychowanek kamedułów z Czerwonego Klasztoru brat Cyprian, opracował zielnik, który zawierał około 40 różnych ziół wykorzystywanych wówczas do celów leczniczych (Janicka-Krzywda, 1996). Ponieważ w epoce lodowcowej Pieniny pozostały wolne od pokrywy lodowej zachowało się tu wiele gatunków flory, które nie przetrwały na terenach nizinnych. Pod względem geobotaniczny stanowią więc dziś Pieniny samodzielny okręg, z wieloma gatunkami endemicznymi

roślin. Na tym niewielkim terenie stwierdzono występowanie około 1100 gatunków roślin naczyniowych oraz liczne mchy, wątrobowce, porosty i grzyby kapeluszowe (Wróbel, 2002). Najcenniejszymi gatunkami są: chryzantema (złocień) Zawadzkiego (*Chrysanthemum vel Dendranthema Zawadzki*), jałowiec sawinia (*Juniperus Sabina*) oraz relikw z wczesnego holocenu, który rośnie tylko na szczytach i pułkach skalnych - sosna pospolita (*Pinus silvestris*). Występuje tu także wiele storczyków *Cypripedium* ze śródziemnomorskim dwulistnikiem muszym (*Ophrys muscifera*) i największym polskim gatunkiem obuwnikiem (*Cypripedium calceolus*) (Wróbel, 2002). Występuje też wiele innych endemitów: pszonek pieniński (*Erysimum pieninicum*), mniszek pieniński (*Taraxacum pieninicum*), gęsiówka orzęsiona (*Arabis corymbiflora*) i inne (Alexandrowicz, 1989).

O odrębności geobotanicznej Pienin świadczą także bogate florystycznie ekosystemy nieleśne, czyli łąki i murawy naskalne. Pienińskie łąki to półnaturalne ekosystemy należące do najbogatszych w kraju (Wróbel, 2002). Murawy naskalne charakteryzują się tu specyficznym składem gatunkowym i stąd mają charakter endemiczny (Kondracki, 1988). Także zbiorowości leśne charakteryzują się dużą różnorodnością. M.in. występują tu: buczyna i jedlina karpacka, leśne zbiorowiska borowe, grądy, jaworzyna, olszyna karpacka, relikwowe lasy sosnowe i inne. Lasy występują tu przede wszystkim na łagodnych, północnych stokach

Zgodnie z podziałem na okręgi zoogeograficzne Pieniny należą do okręgu zachodniokarpackiego. Występuje tu ponad 7000 gatunków zwierząt (Wróbel, 2002). Ze względu na łagodny klimat i bogatą roślinność żyje tu wiele motyli (55% fauny krajowej). W rzekach przepływających przez Pieniny żyją 23 gatunki ryb. Jednak z uwagi na zanieczyszczenie wód niektóre gatunki ryb są zagrożone. Pieniny stanowią środowisko życia dla 10 gatunków płazów i 6 gatunków gadów (w tym traszki) (Razowski, 2000).

Zabytki kultury w Pieninach

Wiek XIII był dla obszarów Pienin okresem rozwoju osadnictwa, które było inspirowane przez przybyszy z nad Wisły, z Sądecczyzny i ze Spisza. W XIII w. księżna Kinga ufundowała w Starym Sączu

klasztor oraz powstał Zamek Pieniński (Wróbel, 2002). Dzięki tej budowli przybysze zaczęli zakładać tu swoje osady, głównie w okolicach Ludźmierza, Pienin i na Zamagórzcu Spiskim. W średniowieczu wznoszono też warownie (drewniane grodziska, zamki warowne), które górować zaczęły nad Dunajcem. Tendy bowiem przebiegał szlak handlowy, który łączył Małopolskę ze Spiszem (Pieniny, 2001). Od XIV wieku natomiast rozpoczęła się tak zwana „wielka kolonizacja“. Napływała w Pieniny m.in. ludność pasterska (wołosko-ruska, węgierska i słowacka), która zajmowała się hodowlą owiec oraz wyrabiała ser owczy. Produkowano sprzęty, narzędzia metalowe i drewniane (Warszyńska, 1995). Uprawiano rolę, zakładano sady, zajmowano się rzemiosłem i obróbką drewna. Natomiast w wiekach XVI - XVIII Pieniny zasłynęły z działalności rozbójników. Legendy o rozbójnikach są żywe do dnia dzisiejszego.

W wyniku pierwszego rozbioru Polski ta część Karpat przeszła w ręce Austrii. Spowodowało to zastój gospodarczy Pienin. Do lat 30. XX wieku utrzymywały się tu stosunki pańszczyźniane (Nyka, 2003). W gospodarce dominował chów owiec, który po I wojnie światowej podupadł, a owce przepędzono na wypas na Słowację. Obecnie wypas owiec traktuje się jako składnik krajobrazu kulturowego tej części Karpat i od 1993 r. można tu spotkać niewielkie stada tych zwierząt. Jesienne "przepaski" zachowały się w Sromowcach, a wypas "gromadzki" na Spiszu. Podupadł także tradycyjny drobny przemysł w Pieninach - eksploatacja kamienia, tartaki, rzemiosło w drewnie i w skórze. Uprawa roli nigdy nie była tu dochodowa. Najważniejszym źródłem dochodów mieszkańców Pienin jest obecnie turystyka oraz związane z nią usługi i handel. Mężczyźni zajmują się flisactwem lub przewozem turystów mikrobusami, zaś w miejsce tradycyjnych drewnianych chałup powstają eleganckie wille z pokojami gościnnymi. Turyści, udający się na wypoczynek do Pienin szukają tu także obiektów dziedzictwa kulturowego. Wśród nich są zabytki kultury materialnej.

W Pieninach znajduje się dziś około 30 osad. W większości z nich zachowały się jeszcze budynki drewniane i sprzęt pochodzący z minionych epok. Najważniejsze zabytki architektoniczne w Pieninach to trzy znane powszechnie warownie: zamek Czorsztyń (we Wroninie), zameczek św. Kingi (zameczek Pieniny) oraz Niedzica (zamek Dunajec) (Deptuła, 1992, Michalik, 2000). Zamek czorsztyń-

ski to legendarny castrum Wrony, położony na Górze Zamkowej, który pełnił funkcję obronną na granicy królestwa (Deptuła, 1992). Nad Dunajcem góruje też zamek w Niedzicy, który jest jedyną polską warownią zamieszkaną od czasów Średniowiecza do chwili obecnej. Zameczek Pieniny natomiast, pochodzący z XIII wieku jest najwyższą położoną warownią w Polsce (Pieniny, 2001). Na listę obiektów dziedzictwa kulturalnego UNESCO wpisany jest drewniany kościółek pod wezwaniem św. Michała Archanioła w Dębnie - najstarszy w Polsce i jeden z niewielu tak starych drewnianych obiektów sakralnych w Europie Środkowej. Dekoracje w kościele pochodzą z początków XVI w. (Nyka, 2003). Zabytków sakralnych jest więcej, m.in. kościół św. Stanisława we wsi Frydman, św. Marcina w Grywałdzie, kościółek w Krościenku, kościółek pod Kopią Górą i inne. Turyści chętnie odwiedzają wsie połemkowskie z tradycyjną drewnianą zabudową (np. Szlachtowa, Jaworki), rezerwaty folkloru pienińskiego (np. Hałuszczowa) oraz skanseny (np. Kamieniec), drewniane zagrody spiskie (np. w Lechnicy).

Oprócz zabytków kultury materialnej turystów przyciąga tu również folklor tych ziem. Rozwinięta jest tu sztuka ludowa, która znajduje zastosowanie w zdobnictwie domów, sprzętów, malowidłach na szkłe. Swoją strój, mieszkańcy Pienin przejęli od pasterzy wołoskich. Najbardziej barwny jest strój górali krościeńsko-szczawnickich.

Turyści i wczasowicze w Pieninach

Wypoczynek w Pieninach wiąże się najczęściej z aktywnym spędzaniem czasu. Wczasowiczom proponuje się wycieczki piesze i rowerowe, jazdę konną, wycieczki łodziami, możliwości uprawiania narciarstwa biegowego. Coraz więcej osób uprawia też paragliding, czyli loty na spadołotach i lotniach (Nyka, 2003). Aby uatrakcyjnić pobyt wczasowiczom organizowane są przejażdżki wozami konnymi po okolicy, a zimą kuligi.

Sezon letni w Pieninach rozpoczyna się z początkiem maja i trwa do końca października, natomiast sezon zimowy od grudnia do marca. Poruszając się po terenie Pienińskiego Parku Narodowego nie można zbacać z wyznaczonych szlaków. Szlaki turystyczne mają różny stopień trudności. Wapienne podłoże bywa bardzo śliskie po desz-

czach, stąd nie zawsze odpowiednie dla pieszych wędrówek. Najczęściej uczęszczany jest szlak na Trzy Korony (982 m n.p.m.). Wejście na ten szczyt jest płatne. Opłata pobierana jest również za wejście na Sokolnicę oraz do rezerwatów przyrody.

Rozwija się również turystyka rowerowa. Szlaki piesze są zamknięte dla tego rodzaju turystyki. Na terenie parku narodowego rowerzyści mogą poruszać się jedynie na drodze prowadzącej ze Sromowa i Krościenka do Krasu. Natomiast turystyka rowerowa rozwija się na Drodze Pienińskiej, a otwarta kilka lat temu ścieżka rowerowa prowadzi od dolnej stacji wyciągu krzesiowego w Szczawnicy do Leśnicy (Nyczanka, 2002). Trasy rowerowe biegną wokół pasm górskich i stanowią tak zwane koła - szczawnickie, pienińskie, czorsztyńskie i spiskie (Pieniny, 2001).

Nowym pomysłem na zwiedzanie Pienin jest turystyka konna, szczególnie w wioskach pienińskich.

Osoby odwiedzające Pieniny mogą przekraczać granicę państwa i spędzać czas wolny także na Słowacji. Z reguły są to przejścia piesze i otwarte jedynie w okresie letnim. Np. przejście Szczawnica-Leśnica czynne od 1 kwietnia do 30 września w godzinach od 9,00 do 21,00, natomiast przez pozostałe miesiące roku od 9,00 do 17,00. Przejścia: Jaworki-Litmanowá, Jaworki-Stráðany, Szlachtowa-Vel'ky Lipník, czynne są od 1 czerwca do 31 października w godzinach od 7,00 do 19,00, natomiast w pozostałych miesiącach od 7,00 do 16,00. Sromowe Niżne-Czerwony Klasztor, które prowadzi przez bród, czynne jest od 1 kwietnia do 31 października w godzinach od 7,00 do 19,00. W sąsiedztwie Jeziora Sromowieckiego znajduje się drogowe przejście w Łysej nad Dunajcem, czynne całą dobę. W Małych Pieninach nie ma przejść granicznych dla pieszych (Nyczanka, 2002).

Szczególą atrakcją turystyczną Pienin jest przełom Dunajca. Tradycyjnie urządzano tu spław tratwami, natomiast od pewnego czasu spływy odbywają się także pontonami i kajakami. Początki organizowania spływu Dunajcem sięgają lat 30. XX wieku (Michalin, 2000). Początek spływu znajduje się na przystani flisackiej w Sromowcach-Kątach. Tratwy wykonują trasę o długości 18 km lub 23 km (do Szczawnicy lub Krościenka). Pokonują 36 m różnicę poziomu między początkiem i końcem spływu. Wycieczka trwa od 2 do 3 godzin (zależy od pogody i stanu wody). Sezon flisacki trwa od 1 kwietnia do października.

Po wybudowaniu zapory Czorsztyń - Niedzica powstał zbiornik, który wykorzystywany jest także do celów rekreacyjnych i uprawiania sportów wodnych. Rozwija się tu także wędkarstwo. W przystaniach wodniackich wypożyczyć można sprzęt pływający - łodzie żaglowe, łodzie wiosłowe, rowery wodne i kajaki. Od 1 czerwca do 30 września obowiązuje zakaz używania silników spalinowych na jeziorze.

Wypoczynek zimowy dopiero się rozwija. Powstają wyciągi narciarskie poza granicami parku narodowego. Wyznaczone są tory biegowe oraz saneczkowe. Jednak zimowa baza wypoczynkowa jest znacznie skromniejsza niż w innych częściach Karpat..

Pieniński Park Narodowy

Idea ochrony przyrody Pienin była żywa już około 350 lat temu, już „w 1626 r. powstał znamieny dokument, który cytuje Józef Nyka, wybitny znawca tego regionu, a zapisano w nim konieczność ochrony lasu koło Krościenka, by chronić zwierzęta, a „Pieniny... mają być spokojne“, co wówczas oznaczało zaniechanie wyrębów, polowań i nadmiernej penetracji przez człowieka" (Kowalik, 2002). Myśl utworzenia parku wyszła w roku 1921 od prof. Władysława Szafera. 1 czerwca 1932 roku utworzono jednostkę organizacyjną pod nazwą Park Narodowy w Pieninach, która wspólnie z powołanym 12 lipca 1932 roku słowackim rezerwatem przyrodniczym stanowi pierwszy w Europie pograniczny park narodowy (Michalik, 2000; Nyka, 2003). Obydwa parki są ważnym ogniwem powstającej pod egidą Unii Europejskiej sieci obszarów chronionych *Natura 2000*. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 października 1954 roku mówiło o utworzeniu z dniem 1 stycznia 1955 roku Pienińskiego Parku Narodowego.

Od 1996 roku powierzchnia parku wynosi 2346,16 ha (Analiza opisowa działalności PPN, 2003). 32% powierzchni jest objęte ochroną ścisłą, 23% - ochroną częściową, natomiast 45% to powierzchnia objęta ochroną krajobrazu. Starania władz Pienińskiego Parku Narodowego o włączenie Małych Pienin do parku nie przyniosły oczekiwanych efektów ze względu na sprzeciw miejscowej ludności, która postrzega park głównie przez pryzmat ograniczeń i restrykcji (Dą-

browski, 1995). Aktualnie park obejmuje tylko Pieniny Właściwe (Wróbel, 2002, [www.AKG Halny - Parki Narodowe.htm](http://www.AKG.Halny-ParkiNarodowe.htm)). Siedziba parku mieści się w Krościenku nad Dunajcem przy ulicy Jagiellońskiej 107 (fot.2).

Zasadniczym celem Parku jest działalność zmierzająca do zachowania i przywracania, mało zmienionego działalnością człowieka środowiska, po to, aby udostępnić je do badań naukowych oraz do zwiedzania i wypoczynku. Dzięki systemowi monitoringu środowisko przyrodnicze znajduje się pod stałą kontrolą (Limanowski, 1999).

Na obszarze parku wytyczono 27 km pieszych szlaków turystycznych, urządzono 2 galerie widokowe oraz punkty wypoczynkowe. Postawiono również 5 pawilonów wystawowych przy wejściach do parku (Sromowce Niżne i Kąty, Czorsztyn, Krościenko i Szczawnica).

Fot. 2. Siedziba Pienińskiego Parku Narodowego w Krościenku (fot. J. Duda)

Walory uzdrowiskowe

Klimat Pienin, choć górski, sprzyja zdrowiu, jego wartości przejawiają się w rzadkich zmianach warunków meteorologicznych w ciągu dnia (Nyka, 2003) oraz mikroklimatem i czystym, górskim powietrzem, sprzyjającym leczeniu chorób dróg oddechowych, stanów za-

palnych nosa, gardła i krtani a także schorzeń aparatu głosowego. Rzeki są czyste, w niektórych odcinkach nawet bardzo czyste, a lasy nie są uszkodzone (Atlas Rzeczypospolitej Polskiej, 1993-1997). Duże znaczenie mają wody mineralne, których wartości lecznicze znane są od średniowiecza. Występują tu szczawy wodorowęglanowe, chlorkowe, sodowe, jodkowe, wapienne, jodowe oraz wody posiadające dużą zawartość węglanów kwaśnych i chlorków tzw. Pitoniakówki, zalecane przy chorobach układu trawienia.

„Józefina“ to szczawa wodorowęglanowo-chlorkowo-sodowa, którą stosuje się przy nieżytach nosa i gardła, stanach zapalnych, astmie, rozedmie płuc, skazie moczanowej i otyłości. „Magdalena“ stanowi szczawę wodorowęglanowo-chlorkowo-sodowo-jodkową, wykorzystywaną w chorobach przewodu pokarmowego, wrzodach żołądka i dwunastnicy, nieżytach jelit, woreczka żółciowego i dróg żółciowych, oraz otyłości i nerwicy. „Wanda“ jest szczawą wodorowęglanowo-chlorowo-sodowo-jodową, o zawartości 9,5 g / l składników stałych, 2055 mg wolnego CO² i 2,11 mg jodu. „Jan“ to szczawa wodorowęglanowo-chlorkowo-sodowa, używana do kąpieeli mineralnych i produkcji wody stołowej "Szczawniczanka". „Szymon“ stanowi szczawę wodorowęglanowo-chlorkowo-sodowo-wapienną, wykorzystywaną w leczeniu niedokrwistości oraz w kąpielach. „Stefan“ jest szczawą wodorowęglanowo-chlorkowo-sodowo-jodkową, wskazaną w rozedmie płuc, astmie, nieżytach nosa, gardła i oskrzeli oraz w kamicy nerkowej i chorobach układu moczowego (źródła wód mineralnych w Szczawnicy. Wiadomości lekarskie z Krościenka nad Dunajcem z lat 1877-1878, rękopis ze zbiorów Bronisława Gustawicza, Archiwum Muzeum Etnograficznego w Krakowie).

Baza noclegowa i zaplecze gastronomiczne

Baza noclegowa w podpienińskich miejscowościach jest dość dobrze przygotowana na przyjęcie turystów. Największą liczbą obiektów (hotele, pensjonatów, ośrodków wypoczynkowych, osad turystycznych czy zajazdów) odznaczają się Szczawnica, Krościenko i Czorsztyn, a ich standard i ceny są zróżnicowane (Pieniny, przewodnik, 2001). W mniejszych ośrodkach przeważają kwatery prywatne. Latem są również uruchamiane schroniska młodzieżowe w Krościenku, Tylce czy

Sromowcach Niżnych, co umożliwia tanie noclegi. Nietypowe i oryginalne są pokoje przygotowane dla turystów w niedzickim zamku czy starej celnicy oraz w zabytkowych budynkach na półwyspie Stylchen nad Jeziorem Czorsztyńskim i na Kamieńcu koło Sromowiec Wyżnych. Można skorzystać także z pól namiotowych otwieranych na okres letni w Szczawnicy, Krościenku, nad Białką między Dębem a Frydmanem, w Niedzicy i w Sromowcach Niżnych oraz w słowackim Czerwonym Klasztorze (Nyczanka, 2002). W okresie wakacji tanie miejsca noclegowe udostępniają również szkoły podstawowe w Krościenku, Tylce, Hałuszowej i Sromowcach Niżnych (Nyka, 2003).

Turysta może skorzystać również z barów, restauracji, karczm, smażalni i kawiarni. Tu również wyróżnia się Szczawnica, w której zarejestrowanych jest 36 placówek gastronomicznych, w Krościenku natomiast 15. W gospodarstwach agroturystycznych podaje się gościom żywność ekologiczną. Niektóre „wyroby własne” takie jak ser, mleko, jaja czy masło, wczasowicz może zamówić u gospodarza. Potraw regionalnych można skosztować w gospodarstwach i karczmach, większość restauracji i barów podaje posiłki kuchni polskiej lub typu *fast food*.

Czynniki społeczno-kulturowe kształtujące turystykę w Pieninach

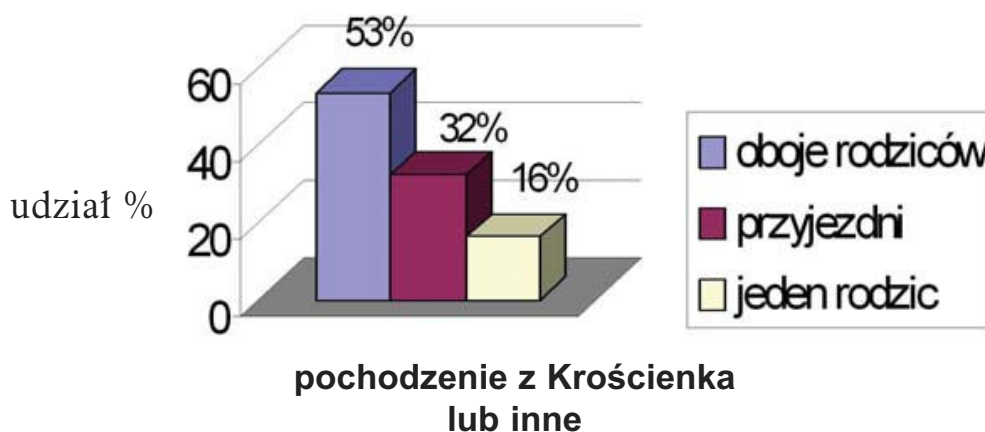
Rozdział ten jest poświęcony czynnikom, które kształtują ruch turystyczny w Pieninach oraz temu, z czym turyści mogą się tu spotkać i z czym spotykają się mieszkańcy, którzy przyjmują turystów. W tym też celu zostały przeprowadzone badania ankietowe, wzbogacone wywiadem środowiskowym.

Ankieta została przeprowadzona w dniach 23-24 lutego 2004 roku w godzinach około południowych w Krościenku nad Dunajcem, wśród przypadkowych respondentów - uczniów klas maturalnych oraz pracowników parku narodowego, nadleśnictwa i informacji turystycznej.

Ankieta była anonimowa, zawierała 32 pytania typu otwartego, zamkniętego i mieszanego. Na wypełnienie kwestionariusza respondent miał około 30 minut. Uzyskano 41 ankiet, z czego do analizy wybrano 38.

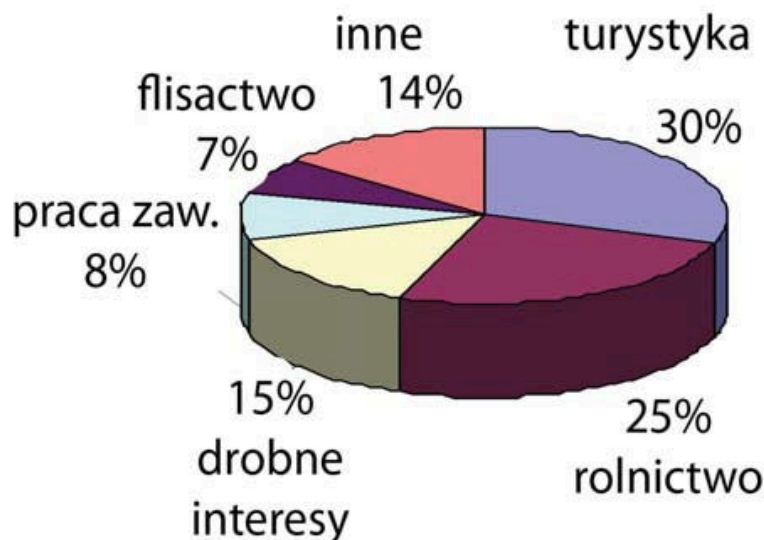
Ankietowani pochodzą z samego Krościenka i okolic. Większość respondentów deklaruje rodowite pochodzenie swoich przodków

z tego terenu (ryc. 1), mniejszość natomiast to potomkowie ludności napływowej z Południowej Polski (głównie z okolic Krakowa, Nowego Sącza i Gorców). Powodem ich osiedlenia się tutaj lub pozostania jest małżeństwo z góralą/góralką (37%) lub względy estetyczne i zdrowotne (pojedyncze osoby), natomiast 55 % nie udzieliło konkretnej odpowiedzi na to pytanie.

Ryc. 1. Rodowód ankietowanych

Prawie 60% ankietowanych na pytanie o chęć przeprowadzenia się odpowiedziała negatywnie, argumentując to przywiązaniem, spokojem, miłością do gór oraz związkami rodzinnymi i koleżeńskimi, zaznaczając, że "jest mi tu dobrze" lub "jest tu wszystko, co trzeba", natomiast 42% - rozważa możliwość wyjazdu, głównie ze względu na brak perspektyw i złe warunki ekonomiczne. Ankieta pokazuje również, że najbardziej opłacalną działalnością gospodarczą jest tu turystyka (ryc. 2). Rolnictwo zaspokaja często tylko własne potrzeby, natomiast flisactwem zajmują się tylko mężczyźni. Pojedyncze odpowiedzi to "mały handel, drobna hodowla, praca najemna, z akcentem na to, że góral często zajmuje się "wszystkim, czym może". Ankietowani zaznaczają również duże bezrobocie oraz emigrację.

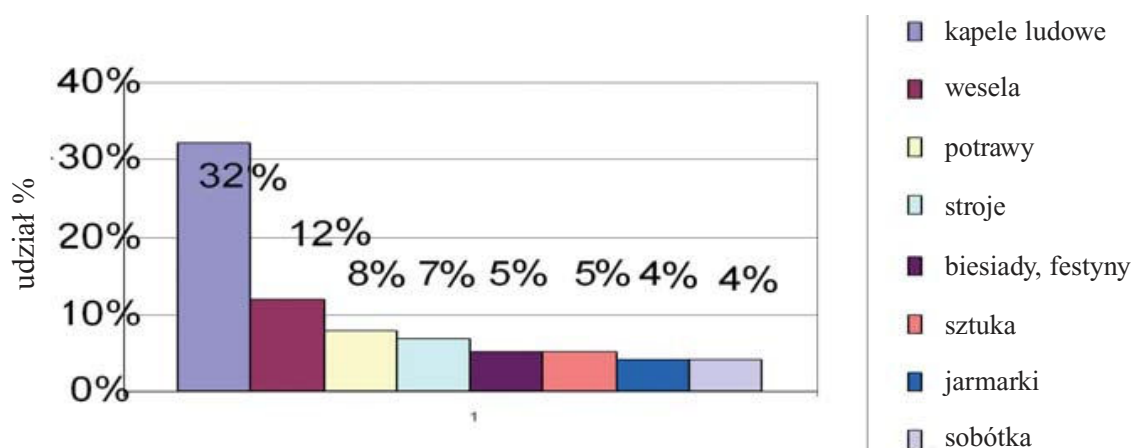

Ryc. 2. Najbardziej opłacalna działalność gospodarcza

Ankietowani wymienili również charakterystyczny ubiór górala oraz gwara, zazaczyli, że jest on przywiązany do swej ziemi, odznacza się prostotą, chęcią do życia, jest człowiekiem honoru, wspaniałym bajazerem i tancerzem. Pojedyncze osoby wymieniły jego religijność, pracowitość i zaradność, tradycjonalizm oraz indywidualizm.

Respondenci zostali zapytani również o zwyczaje, potrawy regionalne, uroczystości i legendy. 95 % odpowiedziało twierdząco na temat zachowania zwyczajów ludowych i zaliczyło do nich (ryc. 3):

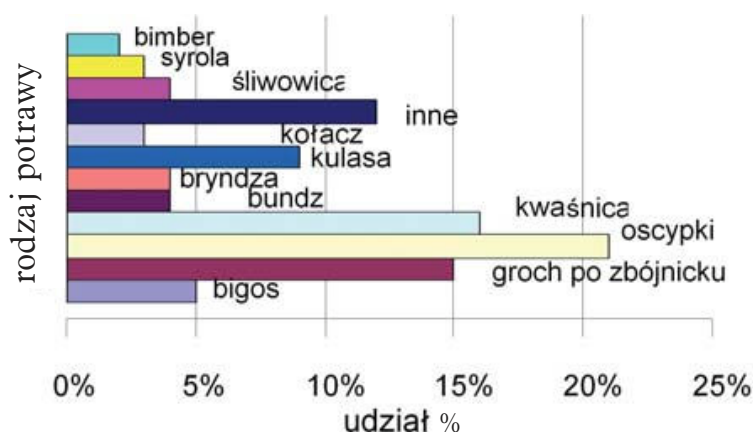
Ryc. 3. Zwyczaje

Rzadsze odpowiedzi dotyczyły dożynek, reddyku, spływu Dunajcem, świąt religijnych, oraz wyrobów regionalnych, organizacji pod-

halańskich, gwary, nabożeństw, pielgrzymek, zapustów i puszczania wianków. Region ten jest bogaty w różnorodne, tradycyjne potrawy, z których ankietowani najczęściej wymieniali (ryc. 4):

Ryc. 4. Potrawy regionalne

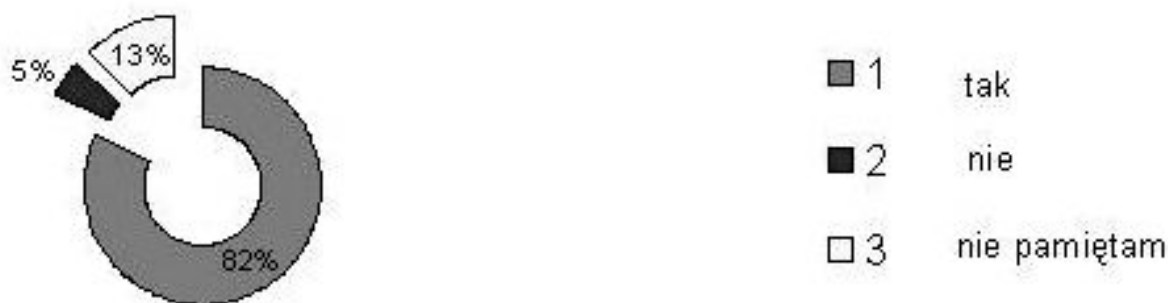
Respondenci wymieniali najczęściej dania z kapusty i grochu, potrawy mączne (kulasa, a w mniejszym stopniu - pamuła i cyrek) oraz nabiał, ryby (pstrągi), dziczyznę i zupę piwną. Regionalne wypieki to kołacz, podpłomyki, piechota ze śliwkami i ciasta drożdżowe.

Górale obchodzą również różne święta i uroczystości, na które często ściągają turyści. Najczęściej wymieniane to redyk, lato pieninskie i festyn nad Dunajcem.

Respondenci wymienili również w mniejszym stopniu uroczystości ku czci św. Kingi, puszczanie wianków i wycieczkę na Przysłop (3 maja) oraz święto pstrąga, sylwester na rynku, jasełka i inne uroczystości religijne.

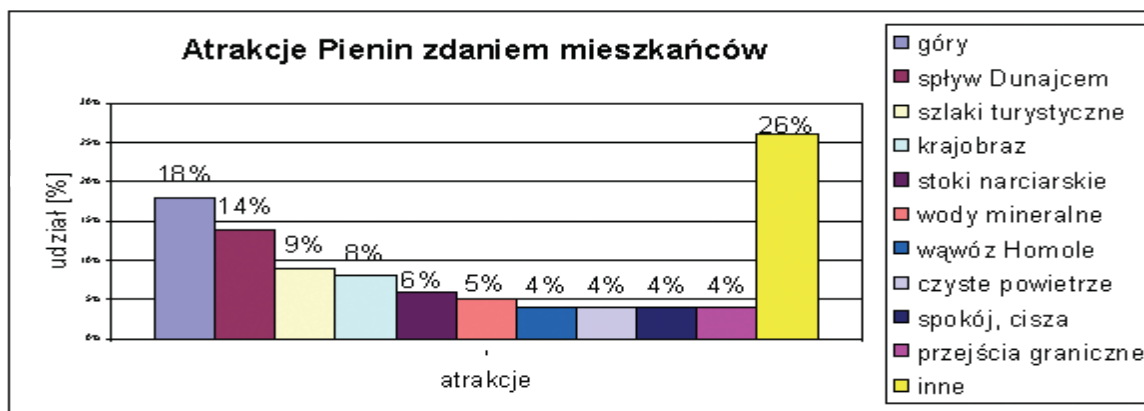
Na pytanie o związek tych terenów z legendami, odpowiedziano (ryc. 5):

Ryc. 5. Legendy związane z Pieninami

Najczęściej wymieniane legendy to o św. Kindze i o Janosiku, inne natomiast (każda po 2 %) mówią o: powstaniu przełomu, zbójcu Matei i Pipikasio, Tatarach, skalnych wrotach i skalnych księgach, przełęczy "Chwała Bogu", zamku w Niedzicy, Pieninach, skarbach Inków w Czorszynie i śpiących rycerzach oraz o Czerwonym Klasztorze, przyczym 7 % odpowiedzi to "nie potrafię wymienić". Ankietowani zaznaczają, że w każdej wiosce funkcjonuje kilka legend.

Ryc. 6. Opinia mieszkańców o atrakcyjności Pienin

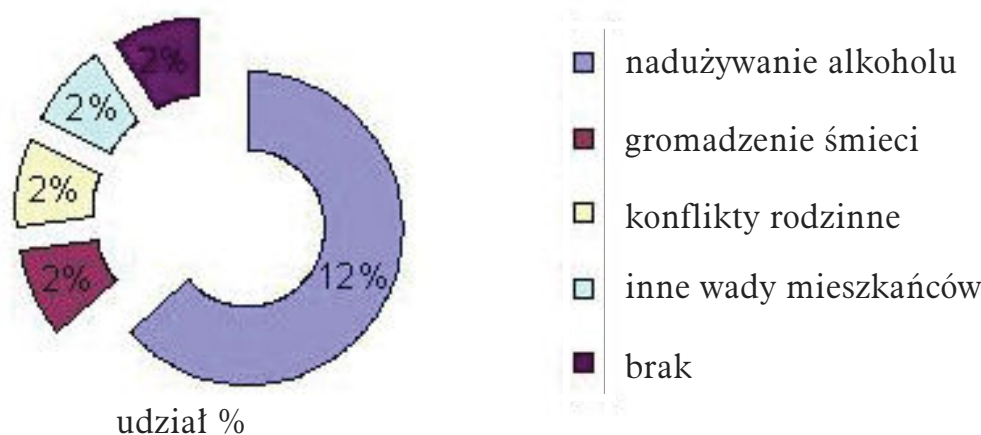
Ankieta zawiera również pytania o atrakcyjność turystyczną Pienin. Zdaniem mieszkańców najbardziej interesujące są (ryc. 6):

Ankietowani poproszeni o zaznaczenie najważniejszej grupy atrakcji, przychylali się najczęściej do walorów przyrodniczych (55 %) i właściwości zdrowotnych (18 %), zaznaczali również większą liczbę czynników.

Z ankiety wynika również, że mieszkańcy są gościnni, co potwierdza 92 % respondentów, a prawie 90 % popiera turystykę w tym regionie. Zapytani o zachowanie, które może zachęcić (ryc. 7) lub zniechęcić (ryc. 8) turystów do przyjazdu odpowiedzieli:

Ryc. 7. Pozytywne cechy mieszkańców

Ryc. 8. Negatywne cechy mieszkańców

Zapytani o to, co sądzą o turystach, odpowiedzieli w przewadze, że są oni dla mieszkańców źródłem utrzymnia.

Górale mówią o swojej przychylności do turystów, są nastawieni przyjaźnie i wyrażają chęć ich przyjmowania, zaznaczają jednak to, że goście często są niemili i niszczą przyrodę, wyczuwa się również niechęć do mieszkańców. Część osób wyraża się obojętnie - „przyjadą, zobaczą i pójdą“.

Mieszkańcy najczęściej chcieliby poprawić komunikację, zwiększyć dbałość o estetykę miejscowości, rozbudowę infrastruktury z zachowaniem krajobrazu i kultury, zwiększyć ilość tras narciarskich, powiększyć bazę noclegową, ilość tras rowerowych. W mniejszym stopniu zwracano uwagę na organizację wieczorów i dni pochmurnych dla turystów, zawody sportowe, większe zaplecze usługowe, odnowienie starych budynków, gazyfikacja, naprawa dróg i zmniejszenie zanieczyszczenia powietrza oraz inne, mniej istotne.

Ankietowani otrzymali także pytania związane z ilością turystów, terminami ich masowego ruchu, zagospodarowaniem turystycznym oraz konsekwencjami ruchu. Większość mieszkańców nie orientuje się w ogólnym zagospodarowaniu turystycznym, około 1/3 twierdzi, że gospodarstw agroturystycznych jest za mało, przy czym odpowiedzi o ich ilości są sprzeczne. Z osób wypełniających ankietę tylko 27 % przyjmuje turystów, a 86 % chce, aby tu przyjeżdżali. Wiek turystów określiło 54 % respondentów na 18 - 25 lat, natomiast 38 % na 30 - 40 lat. Najwięcej turystów, zdaniem ankietowanych, przybywa w miesiącach letnich.

Na pytanie „czy przeciętnej wielkości rodzina może utrzymać się z turystyki“ zdania były podzielone. 36% odpowiedziało przecząco a 42% twierdząco.

Ankieta zawierała również pytanie o turystów obcokrajowych. Do najliczniejszych grup responenci zaliczyli Niemców (43%) i Słowaków (34%).

Mieszkańcy tych terenów w przeważającej części są rdzennymi obywatelami Pienin. Przywiązanie do gór i uświadomienie tożsamości z tym miejscem jest tu nad wyraz widoczne i wyraża się u większości chęcią pozostania tutaj, mimo niedostatecznych warunków rozwoju. Właśnie ci ludzie są niejako „wtopieni“ w panujący tam „klimat“, dla nich to, co "przyjezdnym" rzuca się w oczy i wydaje się dziwne, jest w zupełności normalne. Dlatego obserwując swoich sąsiadów większość wymienia ich typowe i raczej pozytywne cechy. Osoby nie będące rodowitymi góralami, częściej widzą wady mieszkańców niż zalety. Ich wiedza dotycząca tradycji jest słaba. Ludność napływowa nie czuje tak silnej więzi z terenem, co ludność rdzenna. Świadczy to o tym, że góralem trzeba się urodzić, nie można "góralskości" nabyć w trakcie życia. Ludzie młodzi, będąc u progu dojrzałości, chcą opuścić region w celach zarobkowych lub edukacyjnych. Ich decyzja nie jest uzależniona od rodowodu, jednak widoczny jest motyw powrotu - na wakacje lub na starość. Jest to zjawisko bardzo niekorzystne - społeczeństwo bowiem będzie się starzało, co może w konsekwencji doprowadzić do zaniku wielowiekowej tradycji góralskiej. Równocześnie dostrzegają oni gałęzie gospodarki, które należałoby tu poprawić. Zauważa się kreatywność i pomysłowość ludzi młodych.

Ludność jest gościnna - nie ma co do tego żadnych wątpliwości. Popiera w większości turystykę, uważając ją za jedyną szansę rozwoju regionu i możliwość zarobku (około 25% ludzi to bezrobotni). Ci, którzy są przeciwni, nie utrzymują się z obsługi turystyki, ale działają na przykład na rzecz Parku.

Podkreślają poparcie tylko dla „kulturalnej“ turystyki i „kulturalnych turystów“. Zauważa się również odmienny stosunek mieszkańców Pienin do turystów z miasta stołecznego, których nazywa się czasem „ceprami“, w przeciwieństwie do turystów z innych regionów. Ci pierwsi często nie budzą sympatii ze względu na nagane zachowanie.

Zdania dotyczące standardu życia są podzielone. Jedni uważają, że powinno się poprawić stan tutejszych dróg, doprowadzić gazociąg,

polepszyć komunikację i przystosować Pieniny do potrzeb turystów, inni są tradycjonalistami i nie widzą potrzeb zmian. Duże kontrowersje budzi Pieniński Park Narodowy. Jedni widzą w nim zawężenie obszaru dla wykorzystania turystycznego i ograniczenie rozwoju turystyki (np. poprzez zakaz budowy wyciągów narciarskich), inni chcąc pozostawić "kawałek" przyrody dla późniejszych pokoleń, popierają działalność Parku, ze względu na "agresywną" turystykę.

Jak widać ankieta wspomagana wywiadem środowiskowym jest cennym źródłem wiedzy o środowisku społecznym danego regionu.

Zakończenie

Od co najmniej 200 lat Pieniny przyciągały zaciekawionych poszukiwaczy skarbów i badaczy, którzy dostrzegli ich odmienność w stosunku do otoczenia. Wcześniej bowiem góry uważano za siedlisko duchów i zbójników. Zakonnicy z Czerwonego Klasztoru poszukiwali ziół, inni zajmowali się leczniczymi właściwościami wód mineralnych. W 1831 roku pojawił się pierwszy przewodnik po Szczawnicy i Pieninach (Wróbel, 2002), a na 1840 rok datuje się pierwszy spływ Dunajcem (Michalik, 2000). W tym czasie liczba wchodzących na Trzy Korony dochodziła nawet do 300 osób dziennie (Kowalik, 2002). Głównymi punktami wycieczek były Trzy Korony, ruiny zamku w Czorsztynie i zamek pieniński oraz wąwóz Homole.

Aktualnie mamy tu masowy ruch turystyczny (w latach 2000-2005 średnio ponad - 700 tys. osób/rok, a często dochodzi nawet do 7-8-krotnego przekroczenia dziennego limitu) Na ilość turystów ma wpływ cały kompleks czynników, które wzajemnie się uzupełniają. Jednakże wyraźnie wybijają się walory przyrodnicze, czyli to, co same góry mogą zaoferować. Wśród innych czynników największym zainteresowaniem cieszą się galerie widokowe na Trzech Koronach i Sokolicy, zamek Czorsztyn oraz szlak wodny przez przełom Dunajca. Współcześni turyści widać zapominają o Małych Pieninach, gdzie ruch jest dużo mniejszy, co może wynikać na przykład z większej reklamy Pienin Właściwych czy funkcjonowania zbiornika w Czorsztynie. Równocześnie należy zaznaczyć, że ruch turystyczny niesie za sobą wiele czynników negatywnych, takich jak wydeptywanie, powodujące erozję, eutrofizację i synantropizację czy hałas, zaśmiecanie

i wiele innych. Władze lokalne stoją przed sytuacją bez wyjścia - albo ograniczyć turystykę, chronić przyrodę i wejść w konflikt z mieszkańcami, a przy okazji doprowadzić te tereny do ruiny finansowej, albo pozwolić na turystykę „agresywną“, pozbawioną w wielu przypadkach kultury, co w przyszłości może odbić się wieloma konsekwencjami zarówno na ekosystemach jak i na ludziach. Wydaje się więc, że przyszłość tej ziemi zależy od racjonalnego, pełnego kompromisów zarządzania. Turystyka nie będzie zapewne ograniczona, chociaż można by zmniejszyć ilość szlaków turystycznych oraz wymagać znajomości przepisów od wchodzących do Parku. Może "zadziałałoby" wprowadzenie szerszego systemu monitoringu szczególnie w Parku lub organizowanie wystaw plakatów (zdjęć), pokazujących, często drastyczne skutki "agresywnej" turystyki. Taki rodzaj przeciwdziałania mógłby co najmniej zastanowić turystę, zważywszy na to, że większość przyjeżdża tu właśnie dla tego, co same góry oferują.

Literatura

- Alexandrowicz Z., (red), 1989, Ochrona przyrody i krajobrazu Karpat Polskich. PWN. Warszawa - Kraków.
- Deptuła Cz., 1992, Czorsztyń czyli Wronin. Studium z najstarszych dziejów osadnictwa na pograniczu polsko-węgierskim w rejonie Pienin. Wydawnictwo Norbertinum. Lublin.
- Kondracki J., 1988, Geografia fizyczna Polski. PWN. Warszawa.
- Kondracki J., 2001, Geografia regionalna Polski. PWN. Warszawa.
- Lencewicz S., Kondracki J., 1964, Geografia fizyczna Polski. PWN. Warszawa.
- Michalik S., 2000, Pieniny - park dwu narodów. Przewodnik przyrodniczy. Wydawnictwo Pienińskiego Parku Narodowego. Krościenko nad Dunajcem.
- Nyczanka M., 2002, W Pieniny. Mały przewodnik i informator. Wydawnictwo Trawers. Latchorzew.
- Nyka J., 2003, Pieniny. Przewodnik. Wydawnictwo Trawers. Latchorzew.
- Pieniny - przewodnik, 2001, Praca zbiorowa. Wydawnictwo Turystyczne. Kraków.
- Razowski J., (red), 2000, Flora i fauna Pienin. Monografie pienińskie. Wyd. Pienińskiego Parku Narodowego. Krościenko nad Dunajcem.
- Warszzyńska J., (red), 1995, Karpaty Polskie: przyroda, człowiek i jego działalność. Wyd. UJ. Kraków.
- Wróbel S., 2002, Turystyka w Pienińskim Parku Narodowym. Użytkowanie turystyczne parków narodowych, ruch turystyczny - zagospodarowanie - konflikty - zagrożenia.